

Arapça Öğretiminde Kaidelerle Edebî Metinler Arasındaki İrtibatın Önemi*

Dr. Muhammed Abdülmun'im HAFÂCÎ**
Çeviri: Dr. Rahmi YARAN***

Abstract

The rules concerning of Arabic grammar, are identified with the studies since the first century of A.H. by the scholars in Basra first and Kufe next and then in Baghdad. These rules were based on the texts which were narrated by reliable narrators. The precision of a grammar rule is dependent on the fact that it is compatible with these narrated texts. Therefore, while the precision of a rule was defended, these old texts are taken into consideration and are called "shahit" (evidence, document).

Firstly Abdullah b. Abu Ishak and then Halil and his students studied on the causes (illet) of the grammar rules. They used the analogy to make the rules. As a result, the language studies which has in fact a practical objective such as fluent speech started to cover a bit philosophical aspect. And this disrupted the literary zest.

A new method which incorporates the language and the literary texts should be applied in language teaching. The selected literary texts should be divided into two parts. The texts which will be used to make the language rules should be date back from the 4. and 5. century of A.H. But the texts which will be used to clarify the rules and teach them for people should be selected from every era, even from the modern era.

Arap gramerinin tedvini ve kaidelerinin tespiti çok büyük bir iş idi ve Arap aklı bunu I.(VII.) asırdan ve müteâkip asırlardan itibaren önce Basra ve Kûfe, daha sonra da Bağdat ilim adamları vasıtasıyla güçlü, muktedir ve aynı zamanda maharetli bir şekilde yerine getirdi. Bu yükün büyük bölümünü râviler omuzladı. Ebû Amr b. el-Alâ¹, Ebû Zeyd el-Kureşî², Ebû 'Ubeyde³, 'Asmaî⁴, Hammâd⁵,

* Makalede yer yer köşeli parantez içine yazılan kısımlar mütercim tarafından ilave edilmiştir. Makalenin orijinal adı ve yayımlandığı yer: "Ehemmiyyetü'l-irtibâti beyne kavâidi'l-lugati'l-'Arabiyye fi menâhici'd-dirâse", *Mecelletü Mecma'i'l-lugati'l-Arabiyye*, Kahire, sy. 63 (Kasım 1988), s. 124-134.

** Ezher Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Eski Dekanı.

*** MÜ İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Öğretim Görevlisi.

¹ [Ebû 'Amr Zebbân b. el-Alâ'. Hayatı için bk. Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. Alâ", *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988), X, 94.]

² [Ebû Zeyd el-Kureşî, İbn Ebû'l-Hattâb (ö. IV. /V. Yüzyıl[?]). bk. M. Sadi Çöğenli, "Cemheretü eş'âri'l-Arab", *DİA*, VII, 324-325]

³ [Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. El-Müsennâ en-Nahvî (ö. 209/824). Hayatı hakkında bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut 1389/1969, VIII, 191]

⁴ [Ebû Saïd Abdümelik b. Kureyb el-'Asmaî (ö. 216/831). Hayatı için bk. Süleyman Tülücü, "Asmaî", *DİA*, III, 499-500.]

Halef⁶, Yunus b. Habîb ed-Dabbî⁷ ve benzerleri, bu işin imamı durumundaki önde gelen râvilerdendir.

Bütün bunlar, tamamen güvenilir râvilerden alınma itimada şâyan metinlere dayanıyordu.

Birinci dayanakları Kur'an-ı Kerîm idi. Sibeveyhi⁸, kâideleri koyarken ve esasları tespit ederken Kur'an-ı Kerîm'i çok değerli bir kaynak sayıyordu. Dilin kaidelerini belirlerken ve Arap nahvinin usullerini tespit ederken Kur'an'ı, bunların doğruluğuna dair birinci derecede şâhit (delil) ve içinde bol misaller bulunduran bir başvuru kaynağı olarak kabul ediyordu. Onu Arapça metinler içinde birinci sıraya koydu ve istişhâd ederken (kâidenin doğruluğunu delillendirirken) her meselede, her problemde onu en önde tuttu. Sibeveyhi dışındaki nahiv âlimleri ve imamları da böyle yaptılar.

Bundan sonra hadîs-i şerîfe yöneldiler ve istişhâdda onu Kur'an'dan sonra gelen ikinci delil saydılar. Fakat âlimler hadîs-i şerîfin, Hz. Peygamber'in bizzat kullandığı kelimeler dışında mâna olarak rivâyet edilmesini de câiz gördükleri için Basralı ve Kûfeli nahivcilerle onlardan sonra gelip Basra veya Kûfe ekolünü destekleyenlerin bir çoğu hadise çok fazla güvenmemeye başladılar. Bunlar istişhâd, kaide koyma ve hüküm tespit etme bakımından hadîsten olan "şâhit"lere, diğer müteber şâhitlere tâbi durumda şâhitler olarak bakıyorlardı. Hadîsi, Kur'an'dan veya dilini delil saydıkları Arap kabilelerinden nakledilen nesir yahut nazım şeklindeki bir edebî metinden getirdikleri şahidi desteklemek için zikrediyorlardı.

Bu sebeple nahivciler hadîs ile istişhâd konusundaki tavırları itibariyle üç gruba ayrıldılar:

Bütün hadislerle istişhâdı câiz görenler. İbn Mâlik el-Endelüsî⁹ ve İbn Hişâm el-Mısırî¹⁰ bunların başında yer alır.

⁵ [Ebû'l-Kâsım Hammâd b. Ebî Leylâ er-Râviye. (ö. 160/776-77 [?]). Hayatı için bk. Zülfikar Tüccar, "Hammâd er-Râviye", *DİA*, XV, 486-488.]

⁶ [Ebû Muhriz (Ebû Muhammed) Halef el-Ahmer. (ö. 180/796[?]). Hayatı için bk. İsmail Durmuş, "Halef el-Ahmer", *DİA*, XV, 234-236.]

⁷ [Ebû Abdurrahman Yûnus b. Habîb ed-Dabbî (ö. 182/798). Hayatı hakkında bk. Zirikli, *el-A'lâm*, IX, 344]

⁸ [Sibeveyhi, Amr b. Osmân (ö. 180/796). Hayatı hakkında bk. Corcis Avvâd, *Sibeveyhi İmâmü'n-nühâ(t)*, Bağdat 1978; Fevzi Mes'ûd, *Sibeveyhi Câmiu'n-nahviyyin*, Kahire 1986; Mehmet Çakır, *Sibeveyh Öğretim Metodu ve Koyduğu bazı Nahiv Kurulları*, İzmir 1994, s. 14-25; M. Nihad Çetin, "Sibeveyhi", *İA (İslam Ansiklopedisi)*, X, 578-585.]

⁹ [Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 972/1274). Hayatı hakkında bk. Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *DİA*, XX, 169-171]

Hadisle istişhâdı mutlak olarak câiz görmeyenler. Ebû Hayyân en-Nahvî¹¹ de bunların başında gelir.

Bu konuda orta yolu tercih edenler. Bunların önde gelenleri de Şâtıbî ve Suyûtî ile muhdeslerden bir çok kişidir.

Sıbeveyhi Kur'ân-ı Kerîm ile istişhâd edip, kıyasta onu esas olarak kullanırken ve koymuş olduğu kâidelerde onu delil sayarken hadîs-i şerîf ile Araplar'ın sözünü aynı seviyede tutuyordu. Çünkü Hz. Peygamber'in sözü, ister aslı dili ile olsun ister Arap kabîlelerinin dilleri ile olsun, bu dillerde yer alan üslûpların dışına çıkmaz.

Nahivciler Arap nahvi hakkında hüküm verirken fesâhatlerine, dillerinin arılığına güvenilen Arap kabîlelerinin, dillerin bozulduğu ve parçalandığı döneme yani II. (VIII.) asra [asrın yarısına] kadarki sözlerini Câhiliye dönemine veya Muhadramlar dönemine yahut İslâmî döneme ait olmalarına bakmaksızın nesir de olsa şiir de olsa üçüncü kaynak olarak değerlendirdiler.

Bizim Arap üsluplarını metin, nahiv veya sarf bakımından doğru kullanmamız onların, Arapça'larının fasihliğine güvenilen Araplar'dan duyulmuş olan ifadelere uygunluğuna bağlıdır. Duyma (semâ'), nahvin ve dilin asıllarından, delillerinden biridir. Fesâhatlerine ve dillerinin düzgünlüğüne güvenilen bâdiye sâkinlerinden nakledilen çok sayıda rivâyet bu işlevi yerine getirmek için yeterlidir. Râviler bu rivâyetleri bir araya toplamak maksadıyla bâdiyeye gitmek için sıkıntılı yolculuklar yapıyorlar ve bunları orada yaşayanların bizzat kendilerinden dinleyerek alıyorlardı. Çoğunun dili bozulmuş olan yerleşim merkezlerinde yaşayanlara bakmıyorlardı. Ama bunların içinde eskiden olduğu gibi dili sağlam olarak kalmış olanlardan rivâyet almayı, onlara rivâyette bulunmayı ve onların sözleri ile istişhâd etmeyi câiz görüyorlardı. İbn Cinnî¹² bu görüştedir.

Bir gün Kisâî¹³, Halil'e¹⁴ sordu:

İlmini nereden aldın? O da cevap verdi:

Necd, Hicâz ve Tihâme bâdiyelerinden.

¹⁰ [Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Misrî (ö. 761/1360). Hayatı hakkında bk. Reşit Özbalıkcı, "İbn Hişâm en-Nahvî", *DİA*, XX, 74-77]

¹¹ [Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Ali el-Endelüsî (ö. 745/1344). Hayatı için bk. Mahmut Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *DİA*, X, 152.]

¹² [Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî (ö. 392/1002). Hayatı için bk. Mehmet Yavuz, "İbn Cinnî", *DİA*, XIX, 397-400.]

¹³ [Ali b. Hamza el-Kisâî (ö. 189/805), Hayatı hakkında bk. Zirikli, *el-A'lâm*, V, 93-94]

¹⁴ [Ebû Abdîrrahmân el-Halil b. Ahmed (ö. 175/791) Hayatı için bk. Tevfik Rüşti Topuzoğlu, "Halil b. Ahmed", *DİA*, XV, 30-312.]

Onlar Kureyş'in lugatı (dili, lehçesi) ile ve kelâmı ile istishâd ettiler. Çünkü Kureyşliler Araplar'ın lugat bakımından en fasihi, lehçe bakımından en sahîhi ve lisan bakımından en belîği idiler. Belâgat, beyân ve lisanda selâmet bakımından da en yüksek mevkide bulunuyorlardı. Onlar Kureyş yanında Kays, Temîm ve Esed kabilelerinin, daha sonra da Hüzeyl'in, Kinâne ve Tay kabîlelerinden bazılarının dili ile de istishâd ettiler. Bunların dışındaki Arap kabîlelerinin ve hattâ Hicâz'daki şehirlilerin dilini şâhit kabul etmediler. Çünkü buralarda oturanlar çeşitli yabancı unsurlarla karışmışlar ve dilleri bozulmuştu.

Küfeliler de Basralılar'a tâbi olarak onların esas aldıkları kabîlelerin dillerini benimsediler ve ayrıca başka kabîleleri de nazar-ı itibâre aldılar. Ama Ziyâd el-A'cem¹⁵ ve benzerleri gibi Arap olmayan birinin sözünü delil saymamada hepsi de ittifak ettiler.

Ziyâd çok acılı bir anda arkadaşı İbn Selîm'e şöyle der:

أُحْزِنْتَنِي الرَّوَاةُ يَا بَنَ سَلِيمٍ وَ أَبِي أَنْ يُقِيمَ شَعْرِي لِسَانِي
وَعَلَىٰ بِالَّذِي أَجْمَعُ صَدْرِي وَ جَفَانِي بَعْجَمَتِي شَيْطَانِي

“Râvîlere muhtaç oldum ey İbn Süleym! Ve dilim, şiirimi edadan imtina etti.

Kem küm ettiklerimden dolayı içim kaynakadı (öfkelen-di) ve a'cemîliğim sebebiyle şeytanım şikayetçi oldu.”¹⁶

Onlar Hâris b. Ka'b oğullarının gibi bazı münferit (müfret) lügatları da istishâda esas saydılar ve bu kabîleye mensup bir şâirin şu beytini delil kabul ederek müsennâya veya cem'e isnâd edilen fiilin tesniye veya cem' alâmeti almasını câiz gördüler:

رَأَيْتَ الْغَوَانِيَّ الشَّيْبَ لَاحَ بَعَارِضِي فَأَعْرَضَ عَنِّي بِالْحُدُودِ التَّوَاضِرِ

“Yosmalar şakağımdaki kırışmayı gördüler

Ve körpe yüzlerini benden çevirdiler.”¹⁷

Burada şâir, “raâ” (رأى) fiilinin fâili olarak “el-ğavânî” (الغواني) kelimesini açıkça zikrettiği halde fiilin sonuna nûn-ı nisve de getirmiştir.

¹⁵ [Ziyâd el-A'cem, Ebû Ümâme Ziyâd b. Selmâ (ö. 100/718). Hayatı hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve ş-Şuarâ*, Kahire 1364, I, 395-399, Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edele*, nşr. Abdüsselâm Hârûn, Kahire 1979, X, 7-9; Zirikli, *el-A'lâm*, III, 91]

¹⁶ Ebû'l-Ferec el-İsfahânî'nin tesbitine göre bu şiir ile Süleyman b. Süleym'e hitap eden kişi Ebû Atâ es-Sindî'dir. O da Ziyad el-A'cem gibi bazı harfleri doğru telaffuz edemeyen bir şairdir. Ebû Atâ es-Sindî hakkında bilgi verirken bu şiiri iki defa zikreden İsfahânî ikinci beyiti biraz farklı tespit etmekte ve ikinci beytin ilk kelimesi olan “ğalâ” fiilinin son harfinin yazılışında da baskılar veya sayfalar arasında farklılık görmektedir. bk. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Kahire (Mısır) 1389/1970, XVII, 328, 337, Beyrut 1407/1986, XV, 328, 337, Beyrut, ts. (Dârü's-sekâfe), XVII, 246, 254.

¹⁷ bk. Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *a.g.e.*, Beyrut 1963, XIV, 201.

Onlar müvelledlerin¹⁸ ve muhdeslerin¹⁹ sözünü delil kabul etmediler.

Basralılar, câhiliye dönemi şiirleri ile muhadramların²⁰ ve Cerîr²¹, Ferezdak²² gibi İslâm dönemi şairlerinin şiirleri ile istiḥâd ederler. Bağdâdî²³ *Hızânetü'l-edebe*'de istiḥâd için İslâm dönemi şairlerinin şiirlerine müracaat etmenin doğru olduğu görüşünü destekler. Fakat Ebû Amr b. Alâ', Cerîr ve Ferezdak ile benzerlerini müvelledlerin çağdaşı oldukları için müvelledlerden sayar. Ebû Amr bu ikisinin her biri için "Bu müvelled, iyi yaptı. Hattâ çocuklarınıza ondan rivâyet etmelerini emretmeye niyetlendim" demiştir. Buna rağmen o, bu ikisini câhiliye ve muhadramlar dönemine mensup olanlara nispetle müvelled sayıyordu. O, sadece mütেকaddiminden olanların şiirlerini kabul ediyordu. Kendisine müvelledlerin durumu sorulunca "Onları iyi ise, şüphesiz onu onlardan önce başkaları söylemiştir. Eğer kötü ise o, onların kendilerine aittir" demiştir.²⁴

Zemahşerî²⁵ (ö. 538), *el-Keşşâf*'ta Ebû Temmâm'ın şiiri ile istiḥâd eder ve muhdes olan dil imamlarının ve râvilerinin sözleri ile istiḥâd edilmesini câiz görür. Ebû Temmâm hakkında şöyle der "O, her ne kadar şiiri ile dilde istiḥâd edilmeyen bir muhdes ise de yine de Arapça âlimlerindedir. Onun söylediklerini, rivâyet ettikleri mertebesinde say. Baksana âlimler '*Hamâse*'nin beyitleri ona delildir' diyorlar ve onun rivâyetine, bu konudaki mükemmelliğine güvendikleri için bununla iknâ oluyorlar".²⁶

¹⁸ Müvelledler, babası Arap olup annesi Arap olmayanlardır. Beḡḡâr [Ebû Muâz Beḡḡâr b. Bürd el-Ukaylî. (ö. 167/783-84). Hayatı için bk. Cemal Muhtar, "Beḡḡâr b. Bürd", *DİA*, VI, 8] ve Ebu Nüvâs [el-Hasen b. Hânî' (ö. 198/813-?) Hayatı için bk. Karaarslan, Nasuhi Ünal, "Ebû Nüvâs", *DİA*, X, 205-207]

¹⁹ Muhdesler, müvelledlerden sonra gelenlerdir. Astıları Arap olan Ebu Temmâm [Habîb b. Evs b. Hâris. (ö. 231/846) Hayatı için bk. Hüseyin Elmalı, "Ebû Temmâm", *DİA*, X, 241-243], Buhtürî [Ebû Ubeyde el-Velîd b. Ubeyd, (ö. 284/897) Hayatı için bk. Zülfikar Tüccar, "Buhtürî", *DİA*, VI, 381-383] ve diğerleri gibi.

²⁰ [Hem İslâm öncesi dönemde hem de İslâm döneminde yaşamış şair ve ediplerdir]

²¹ [Cerîr b. Atıyye b. El-Hatafâ (ö. 110/728-?). Hayatı için bk. Zülfikar Tüccar, "Cerîr b. Atıyye", *DİA*, VII, 412.]

²² [Ebû Firâs Hemmâm b. Gâlib (ö. 114/732). Hayatı için bk. Ali Şakir Ergin, "Ferezdak", *DİA*, XII, 373-375.]

²³ [Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî (ö. 1093/1682). Hayatı için bk. Nazif Hoca, "Abdülkâdir el-Bağdâdî", *DİA*, I, 230.]

²⁴ *El-Umde*, I, 73. [İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-Umde*, Kahire 1353/1934.]

²⁵ [Ebû'l-Kasım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1143). Hayatı için bk. Ahmed Muhammed el-Hûfî, *ez-Zemahşerî*, Kâhire, ts. (el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-âmme li'l-kitâb)]

²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 65-66 (Bakara 2/20 âyetin tefsiri esnasında) [Kahire 1385/1966, I, 220-221].

Zemahşerî, Buhtürî'nin şiiri ile de istişhâd eder.²⁷ Zemahşerî'nin bu görüşünü bazı dilciler, "rivâyetteki mükemmellik, dirâyette de mükemmelliği gerektirir" şeklinde akıl yürüterek teyit ederler.²⁸

Ahmed b. Hanbel²⁹ (ö. 241), Şâfiî'nin³⁰ (ö. 204) sözünün dilde hüccet olduğunu söyler. Fakat muhâfazakâr ekol, muhdeslerin şiirlerini kusurdan arınmış kabul etmedi ve Ebû Hâtim, Ebû Temmâm'ın şiirini kusurlu buldu.³¹ Onun şiiri hakkında İbnü'l-A'râbî³² de şöyle diyordu: Eğer bu şiir ise Araplar'ın sözü bâtıldır. Me'mûn; "Şiir, Emevîler'in hâkimiyeti ile birlikte sona erdi", diyordu³³. Ebû Temmâm'ı tenkit ediyor ve onun mânâlarını (şiirlerinde ele aldığı temaları ve fikirleri), şehirlilerin (hadarîlerin) mânaları diye beğenmiyordu³⁴.

Sîbeveyhi, müvelledlerin ve muhdeslerin şiirleriyle istişhâd etmedi. Nâdir olarak bazıları ile istişhâd etmişse de bunları esas alarak bir kâide koymadı, sözlükte (lugat), nahivde veya sarfta kıyas yaparken bunları esas almadı. O bu tür istişhâdlarda önce Kur'an'dan bir metni veya fesâhatlerine güvenilen Araplar'a nispeti sağlam olan bir sözü esas alarak kaideyi koyduktan sonra bunlarinkini sırf misal olsun diye zikreder. Kûfeliler ise müvelledlerin ve muhdeslerin şiirleri ile istişhâd hususunda daha serbest davranırlar.

²⁷ Zemahşerî, *a.g.e.*, 1, 63 [I, 215]. Ayrıca Hamdânîler'den bazılarının şiirleri ile de istişhâd eder.

²⁸ Bağdâdî, *Hızânetü'l-edeb*, II, 4. [nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire 1979, I, 7. Bağdâdî'nin ifadesi "vemine'l-beyyini enne itkâne'r-rivâyeti (lâ) yestelzimü itkâne'd-dirâyeti" (ومن البين أن يستلزم إتيان الرواية (لا) يستلزم إتيان الرواية) şeklindedir. Parantez içindeki olumsuzluk ekini ilave eden Abdüsselâm Hârûn dipnotta bunun gerekli olduğunu, bu olmazsa sözün doğru olmayacağını söyler. Gerçekten de bu cümle Seyyid Şerîf Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *Hâşiye ale'l-Keşşâf*'ında olumsuzluk edatı ile birlikte zikredilmektedir. Seyyid Şerîf Cürçânî'nin beyânına göre Ebû Temmâm ve Buhtürî gibilerin rivâyeti ile ancak Zemahşerî'nin de dediği gibi "söyledikleri, rivâyet ettikleri mesâbesinde sayılarak" istişhâd edilir, başka türlü edilmez. Fakat Zemahşerî'nin bu görüşüne itiraz edilmiş ve itiraz gerekçesi olarak "ve mine'l-beyyini enne itkâne'r-rivâyeti (lâ) yestelzimü itkâne'd-dirâyeti" (ومن البين أن إتيان الرواية (لا) يستلزم إتيان الرواية) denildikten sonra âlimlerin, *Hamâse*'de, kavli ile istişhâd edilen kişilerin şiirlerinden yaptığı seçme ve cem' işinde Ebû Temmâm'ı tasdik etmelerinin, onun şiirindeki her şeyi onlardan duymuş olmasını veya bunların, onların kullanımlarından almına kurallardan istinbât edilmiş olmasını gerektirmeyeceği ilave edilmiştir. Bk. Seyyid Şerîf Cürçânî, *Hâşiye ale'l-Keşşâf*, (*Keşşâf* ile birlikte), Kahire 1385/1966, I, 221.]

²⁹ [Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855). Hayatı için bk. M. Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 75-80.]

³⁰ [Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî (ö. 204/820). Hayatı için bk. Ebû Zehra, Muhammed, el-İmâm eş-Şâfiî, Kahire, ts.]

³¹ *El-Müveşşah*, s. 304. [Ebû 'Ubeydillâh Muhammed b. İmrân el-Merzûbânî (ö. 384/), *el-Müveşşah*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, yy. (Dâru nehdati Mısır), 1965, s. 465.]

³² [İbnü'l-A'râbî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ziyâd el-Kûfî (ö. 231/). Hayatı için bk. İsmail Durmuş, "İbnü'l-A'râbî, Ebû Abdillâh", *DİA*, XX, 487-488]

³³ Ebu Hilâl [el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-'Askerî (ö. 400/1009'dan sonra). Hayatı için bk. Ahmet Turan Arslan, "Askerî, Ebû Hilâl", *DİA*, III, 489-490], *Divânü'l-meânî*, I, 362.

³⁴ *a.g.e* ve *y*.

Sa'leb³⁵ (ö. 291), “Şiir, İbn Herme³⁶ (ö. 150) ile bitirildi” diyordu. Asmaî de “Şiir, Rammâh³⁷ ile bitirildi”³⁸ derdi. Onun “Beşşâr, şairlerin sonuncusudur”³⁹ dediği söylenir. Ebû Amr b. el-Alâ', şiirin Zü'r-Rumme ile bittiğini söyledi⁴⁰. Asmaî başka bir rivâyete göre de şiirin İbn Herme ve İbn Meyyâde⁴¹ ile sona erdiğini belirtmiştir⁴².

İbnü'l-A'râbî, Ebû Nüvâs'ın⁴³ şiirini hatalı bulmuş⁴⁴ ve muhdeslerin şiirlerini toptan kusurlu saymıştır⁴⁵. Ebû Nüvâs'ın şiiri hakkında Ebû Amr eş-Şeybânî⁴⁶ de “Eğer o, şiirini ifsâd etmeseydi onunla ihticâc ederdik” der.⁴⁷

Muhafazakârların dışındakilere göre muhdes şairler daha çok yeni mânalar (fikirler ve temalar) icad ederler, onların kaynakları (me'hazları) daha ince (latîf) ve bakışları daha dikkatlidir. Çünkü onların zamanında İslâm hâkimiyeti büyüdü ve onlar, mütekaddimlerin görmedikleri şeyler gördüler.⁴⁸ İbn Cinnî onların şiirleriyle mânalarda istişhâd etmiştir.⁴⁹

İbn Tabâtabâ⁵⁰ “Müvelledlerin şiirlerinde, daha öncekilerden aldıkları acâiplikler bulursun” der.⁵¹

Ebû Ubeyde, Ebû Nüvâs'ın muhdesler içindeki durumunu İmru'ül-Kays'ın eskiler içindeki durumu gibi sayar.⁵²

³⁵ [Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ (ö. 291/904). Hayatı hakkında bk. Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 252]

³⁶ [Ebü İshâk İbrahim b. Ali (ö. 176/792). Hayatı hakkında bk. Bağdâdî, *Hızânetü'l-edeb*, I, 424-426; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 44]

³⁷ [Rammâh b. Ebred b. Sevân ez-Zübyânî (ö. 149/766), Hayatı hakkında bk. Ziriklî, *a.g.e.*, III, 59]

³⁸ *el-Beyân*, III, 197. [Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, nşr. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire 1368/1949, III, 349.]

³⁹ *el-Eğâni*, XXIII, 3 [Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, Beyrut 1963, III, 143].

⁴⁰ *el-Beyân ve't-tebyîn*, IV, 84. [Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, IV, 84.]

⁴¹ [Rammâh ile aynı kişi. Bk. Bağdâdî, *Hızânetü'l-edeb*, I, 160.]

⁴² İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şuarâ*, (İbn Herme'nin hayatı). [II, 729]

⁴³ [Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hânî (ö. 198/814), . Hayatı hakkında bk. Bağdâdî, *Hızânetü'l-edeb*, I, 347-348; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 240-241]

⁴⁴ *Zehri'l-âdâb*, I, 289. [Ebü İshâk İbrâhîm b. Ali el-Kayravânî, *Zehri'l-âdâb*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî, Kâhire, ts. (Dâru İhyâ'ül-kütübî'l-Arabîyye), I, 241.]

⁴⁵ *el-Muvâzene*, s. 8. [Ebü'l-Kâsım Hasan b. Bişr el-Âmidî (ö. 371/981), *el-Muvâzene beyne şî'ri Ebû Temmâm ve'l-Buhtürî*,]

⁴⁶ Ebû Amr İshâk b. Mirâr eş-Şeybânî (ö. 213/828[?]). Hayatı için bk. Hulusî Kılıç, “Ebû Amr eş-Şeybânî”, *DİA*, X, 98-99.

⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I, 228. [Beyrut 1401/1981, X, 228.]

⁴⁸ İbnü'l-Esrî, *el-Meselû's-sâir*, s. 136. [nşr. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne, Riyâd 1403/1983, II, 65-66.]

⁴⁹ [İbn Raşîk,] *el-'Umde*, II, 224.

⁵⁰ [Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî (ö. 322/934) Hayatı için bk. Mehmed Sami Benli, “İbn Tabâtabâ, Ebü'l-Hasan” *DİA*, XX, 384-385]

⁵¹ İbn Tabâtabâ, *İyârü's-şî'r*, nşr. el-Hâcerî ve Muhammed Zağlûl Sellâm, [Kâhire 1956] s. 8.

İbn Raşîk, Beşşâr ve onun zamanına yakın olan şâirler hakkında "Câhiliye dönemindekilerin, muhadramlar dönemindekilerin, İslâmî dönemdekilerin akıllarına gelmeyen mânalar ilâve ettiler" der.⁵²

Nahivciler Maarî'nin aşağıdaki beyti ile "levlâ"dan (لاولا) sonra haberin bulunabileceğine istişhâd ederler:

يُذِيبُ الرَّعْبُ مِنْهُ كُلَّ عَضْبٍ فَلَوْلَا الْغَمْدُ يُمَسِّكُهُ لَسَالَا

"Onun korkusu, her keskin kılıcı eritir,

Eğer kın tutmasa o (kılıç) akıp gider."⁵⁴

Bu beyitte mübtedâ, habere delâlet etmektedir. Çünkü kın, onu zaten tutar. Şiir eleştirmenlerinin çoğu "o müvelledir, onun şiiri hüccet sayılmaz" diyerek Maarî için bunu hata sayarlar.

Cumhûrun bu itirazına cevap olarak şöyle denmiştir:

Bu tip kullanım, Câhiliye dönemi şâirinin şu beytinde olduğu gibi güvenilir şiirde de vardır:

لَوْلَا زُهَيْرُ جَفَانِي كُنْتُ مُعْتَدِرَا وَلَمْ أَكُنْ جَانِحَا لِلْسَلَمِ لَوْ جَنَحُوا

"Eğer Züheyr beni terk etmeseydi mazur olurduym

Onlar meyletseler de ben barışa meyletmezdim".

İbn Cinnî'ye göre duyulan şeyler (mesmû) dört türdür:

- Kıyasta da kullanımda da süreklilik gösteren (muttarit). Bunun üzerinde ihtilâf yoktur.
- Kıyasta süreklilik gösteren ama kullanım bakımından şâz olan. "Yedeu" (يدع) ve "yezeru" (يدر) şeklindeki muzârî fiillerin mâzisi gibi.
- Kullanımda süreklilik gösteren ama kıyas bakımından şâz olan "İstahveze" (استحوذ) gibi.
- Kıyasta da kullanımda da şâz olan. "Sevbün masvûnün" (ثوب مصون) gibi.

İbn Cinnî'ye göre şâz misaller, kıyasa asıl olabilecek misaller değildir. Şâz olan beyt atılır, kabul edilmez. Sadece Araplar'ın çok kullandıkları ve onlarca

⁵² [Muhammed el-Hudârî], *Mihezzebül-Eğani*, VII, 209.

⁵³ [İbn Raşîk,] *el-Umde*, II, 226.

⁵⁴ [bk. İbn Hişâm, *Evdahu'l-mesâlik*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamit, Beyrut 1980, I, 156-157, (neşreden'in açıklaması)]

mârûf olanlar bir kâideye esas teşkil ederler. Yalnız bir şiirde geçen nâdir durumdaki şâz bir söz temel alınarak kaide konulmamalıdır.⁵⁵

Suyûtî'ye göre "muttarit", kullanımdan geri kalmayıp sürekli olan; şâz da kendi bâbindan ayrılan, bunun dışında kendine has özel durumda olan, demektir.⁵⁶ Emin el-Hûlî'nin de bir tebliğinde belirttiği⁵⁷ gibi bir şeyin şâz sayılmasına sebep olan ana unsur, onun Arapça'da kendi bâbindakilere muhâlif olmasıdır.

Hasan Avn'a⁵⁸ göre de şâz, bazı nehirlerin kollarında kalan kalıntılar gibi dilde eskiden kalma bir iz (eser)dir. Eğer nahve yeni bir şekil vereceksek bu misallerin terk edilmesi gerekir.⁵⁹

Şâz, "kıyasa veya Araplar'ın sözündeki ekseriyete muhâlif" olarak kabul edilince o zaman bunu kullanımdan kalkmış dillerin kalıntıları veya muhtelif eski lehçelerin izleri saymamızda bir sakınca yoktur.

Dilde, duyulanlara değil, kıyasa dayanan başka bir tarz daha vardır. Bazı âlimler ve özellikle Kûfe ekolü kıyas metodunu çokça kullanmışlardır. Abdullah b. Ebû İshâk (ö. 117 h)⁶⁰ kıyastan çok uzak duruyordu. Kûfe ekolü içinde kıyasa en çok başvuran ve ona en fazla dayanan kişi Kisâî (ö. 189 h) idi. Mâzinî, Araplar'ın sözüne kıyas edilen, onların sözündendir, diyordu. "Benim için, rivâyete dayanan meselelerden ellisinde hata etmem, kıyasa dayanan bir tek meselede hata etmemden daha iyidir" diyen Ebû Ali el-Fârisî⁶¹ (ö. 377/987) de öyle idi. İbn Cinnî "Kıyasa dayanan bir mesele, insanların gözünde bir dil kitabından daha değerli ve daha önemlidir" diyordu⁶². Yine o "Nahvin, rivâyete dayanması bâtul olunca kıyâsa ve akla dayanması vâcip olur" diyordu.⁶³

Suyûtî kıyası kabul etmez ve "Dil, sadece rivâyet edilenler ve duyulanlarla sınırlıdır" der.⁶⁴

Öyle de olsa böyle de olsa kaidelerin tespitinde ve hükümlerin belirlenmesinde duymanın da kıyasın da büyük tesiri vardır.

⁵⁵ [İbn Cinnî, *a.g.e.*, I, 97-99.]

⁵⁶ Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 21. [*el-İktirâh fi ilmi usûli'n-nahv*, nşr. Ahmet Suphi Furat, İstanbul 1975-1978, s. 30.]

⁵⁷ bk. "el-Buhûs ve'l-muhâdarât", [*Mecelletü Mecma'i'l-buhûsi'l-İslâmiyye*] sene: 1965, s. 102.

⁵⁸ Hasan Avn, *el-Lugatü ve'n-nahv*, s. 100-101.

⁵⁹ Meselâ, Ru'be veya Ebû'l-Müneccim'in "İnne ebâhâ ve ebâ ebâhâ – kad belegâ fi'l-mecdi gâyetâhâ" sözünde olduğu gibi müsennânın bütün i'râb durumlarında sadece elifli olması şeklindeki söyleyiş şâzdır.

⁶⁰ [Abdullah b. Ebî İshâk Zeyd b. Hâris ez-Ziyâdî el-Hadramî (ö. 117/735). Hayatı için bk. Hulusi Kılıç, "İbn Ebû İshak", *DİA*, XIX, 435]

⁶¹ [Hayatı hakkında bk. Mehmet Reşit Özbalkıç, "Ebû Ali el-Fârisî", *DİA*, X, 88-90]

⁶² Afğânî, *Usûlü'n-nahv*, s. 86.

⁶³ İbn Cinnî, *a.g.e.*, I, 361.

⁶⁴ Suyûtî, *el-İktirâh*, s. 186. [nşr. Ahmet Suphi Furat, s. 56.]

Nahivciler Abdullah b. Ebû İshâk'tan ve daha sonra da Halil ile onun talebelerinden itibaren nahvin illetlerini tespit ettiler. Mâzinî⁶⁵ *İlelü'n-nahv* kitabını telif etti. Zeccâcî⁶⁶ *el-İzâh fî 'ileli'n-nahv* adlı eserini yazdı. Üçüncü asrın bitmesi ile "ilelü'n-nahv" istikrar kazandı ve bu sahadaki araştırmalar arttı.

Dördüncü asırda mantıkî akım, bütün ilimlere hâkim oldu. Büyük ölçüde kıyasa ve ta'lîle dayanan nahiv ilmi de bunlar arasında yer aldı.

Şevki Dayf'a göre illetlerin çoğu, nahvin gâyesi olan "düzgün konuşma" amacının dışına çıkıp "nahvî illetlerin felsefesi" diyebileceğimiz bir mahiyet almaktadır ki o da pratiğin dışında kalan ve nahve faydası olmayan bir felsefedir.⁶⁷ Yine ona göre nahvin, genç nesil için kolaylaştırılmasında ve bu karmaşık illetlerin nahivden ayıklanmasında zorunluluk vardır. Nahvin gelişimini sağlamak için, içindeki her türlü illet felsefesi ile birlikte eski tarzda nahiv incelemesi yapmak sadece uzmanların ilgilendiği bir konu olmalıdır.⁶⁸

Abbas Hasan da İbn Sinân el-Hafâcî'ye⁶⁹ (ö. 466) muvâfakat ederek ta'lîlin bırakılması gerektiği görüşünü dile getirir. Çünkü nahivcilerin illet çalışmasıyla ortaya koydukları, ancak çok ender olan, nev'i şahsına mahsus şeylerdir. Bundan dolayı da içlerinden isabetli hareket edenler "Araplar böyle dedi" demekle yetinip her hangi bir ilavede bulunmayanlardır.⁷⁰

Şüphesiz mantıkî üslubun, nahvî ta'lîl ve nahiv hükümlerinin tespiti alanında yaygınlaşması yeni neslin dil melekesinin zayıflamasına sebep oldu ve dillerindeki edebî zevki bozdu. Nice kültürlü insanın hata etmesine, yanlış kullanımına ve dilinin bozulmasına sebep oldu. Bir çok değerli ilim adamında ve yüksek kültüre sahip kişide bunlar görüldü. Bunun sebebi gençlerin nahiv kaidelerini ve esaslarını bilmemeleri, doğrudan uzak ve bozulmuş bir dil ile konuşmalarındır.

Öyle ise zevklerin başarılı bir eğitime tâbi tutulması gerekir. Dil öğretiminde gençlere, dil ile edebî metinler arasında güçlü bir bağ kuran yeni bir metot uygulamaktan başka çare yoktur. Önümüzdeki net, somut ve tehlikeli gerçek; gençlerin kaideleri zor bulması, onları bilmemesi, düzgün bir dilden tamamen uzaklaşmış olması ve telaffuzlarının yanlış olmasıdır. Bizim için kaide öğretimini, edebî metinlere bağlı hükümlere dayanan güçlü bir temele oturtmaktan ve dilbilgisi

⁶⁵ [Ebû Osmân Bekir b. Muhammed (ö. 249/863). Hayatı hakkında bk. Zirikli, *el-A'lâm*, II, 44]

⁶⁶ [Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk (ö. 337/949). Hayatı hakkında bk. Zirikli, *a.g.e.*, IV, 69]

⁶⁷ [Şevki Dayf], Zeccâcî, *el-İzâh fî ileli'n-nahv'e* Mukaddime, [İngr. Mâzin el-Mübârek, Kum 1363] s. (dâl).

⁶⁸ Zeccâcî, *a.g.e.*, s. (hê)

⁶⁹ [Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed (ö. 466/1073), Hayatı hakkında bk. Zirikli, *el-A'lâm*, IV, 266-267]

⁷⁰ Abbas Hasan, *Re'yiin fî ba'du'l-usûli'l-lügaviyyeti'n-nahviyye*, s. 60.

kâideleri ile bağlantılı hükümlerin elde edilmesinde bu metinleri vasıta edinmekten başka çıkış yolu yoktur.

Dilbilgisi kaideleri ile edebî metinler arasında irtibat kurulması çok önemli ve son derece hayâtî bir konudur. Lisanın düzgün, dilin arı ve telaffuzun doğru olmasında bunun büyük ve etkin rolü vardır.

Gençliğin belâgata uygun edebî metin okuması ve onu anlaması, onun inceliklerine vâkıf olması ona beyan gücü ve melekesi, edebî güzellikler ortaya koyma kabiliyeti kazandırır. Onun içindeki ve his dünyasının derinliklerindeki edebî zevki güçlendirir. Onun önüne canlı bir belâgat modeli koyar. Artık onun tarzında söz söylemesi, onun gibi bir edebiyat ortaya koyması, onun fesâhatinden yararlanması, onun belâgatından diline güzel ifade, edebî anlatım gücü verecek şeyler alması gerekir.

Ayrıca gençlere sunacağımız bu edebî metin, onun vicdanında ve his dünyasının derinliklerinde, misal olarak zikredildiği kaideye ait canlı bir örnek olarak şekillenir. O zaman bu kaide onun içine işler, iç dünyasında şekillenip yerleşir ve artık onun için bu, kolay ve her an ulaşılabilir, gayet anlaşılır bir kâide olur. Onda her hangi bir karışıklık, kapalılık, esrârengizlik veya eğrilik olmaz.

Yine okuyup ezberlediği bu metin gencin diline doğru telaffuz, sağlam ifade ve düzgün i'rab istikametinde bir hareket verir; hata edip de fâili mansûb veya mef'ûlü merfû yapmaz, mecrûrun bu hâlini değiştirip ona başka bir şekil vermez. Böylece gençliğin dilindeki hatalar ve yanlışlar telâfi edilmiş olur.

Bu durumda öğretim metodu olarak dilbilgisi kaideleri ile edebî metinler arasında irtibat sağlamaktan başka çare yoktur. Bunun önemi, faydası ve etkisi gözler önünde ve gayet açıktır. Edebî metinler, dilbilgisi kaidelerinin öğretiminde güçlü bir temel olmalıdır.

Seçilecek metinlerin belâgat, güzellik, açıklık bakımından ve yaygın olmayan ifadelerden uzaklık açısından büyük bir değere sahip olması gerekir. Bu konuda kimsenin farklı düşünmeyeceği tabiidir. Metinlerin iyi seçimi, işin en önemli noktasını teşkil edecektir. Çünkü dilin kurallarını öğretmek için yeni bir metoda geçerken işin temeli buna dayanmalıdır.

Gençlere verilecek edebî metinler ikiye ayrılmalıdır:

Dilin kaidelerinin ve hükümlerinin tespiti için kullanılacak metinler. Bence bu konuda istîhâd için ve delil olmak üzere verilecek metinlerin Mütenebbî⁷¹ (IV. Asır) ve Mearrî'nin⁷² (V. Asır) çağına kadar gelmesi gerekir.

⁷¹ [Ebü't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin (ö. 354/965), Hayatı hakkında bk. Bağdâdî, *Hızânetü'l-edeb*, II, 347-363; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 110-111]

⁷² [Ebü'l-AlâAhmed b. Abdullah (ö. 446/1057), Hayatı hakkında bk. Ziriklî, *a.g.e.*, I, 150-151]

Kaidenin berraklaştırılması ve gençlerin zihnine yaklaştırılması için kullanılacak metinler. Bence çeşitli çağlardaki hatta modern çağdaki bütün edebî metinler bunun için uygundur.

Arap edebiyatındaki ve modern çağdaki büyük şairler, bu edebî mertebeye ancak geniş bir Arap kültürü elde ettikten ve Arapça'da büyük bir doyunluğa erdikten sonra geldiler. Bu doyunluk belâgat, edebiyat ve Arapça açısından onların sözünü değerli hale getiren ve tespit ettiğimiz hükümlerde onları delil kabul etmemizi câiz kılan sebeplerdendir. Meselâ, çağdaş bir şairin hata etmesi mümkündür ama edebî ürünlerinden seçim yapmamız, belâgatları ile istişhâd etmemiz ve misal olarak yararlanmamız gereken büyük ve meşhur şairlerin eserlerinde hata olması çok nâdirdir.

Arapça'nın kaideleri öğretilirken edebî metodun kullanılması çok önemli bir zorunluluktur. Bu da metne başvurmak, onu açıklamak, yorumlamak, tahlil etmek ve ondan kaide çıkarmak, sonra da bu kaideyi iyice yerleştirmek, netleştirmek ve o kaidenin merkez teşkil ettiği yakın hükümleri genel olarak öğrenmek şeklinde olur.

Ben bu alanda şunları talep ediyorum:

Arapça öğretimi ile ilgili çeşitli seviyedeki ders kitaplarından, nahivcilerin cumhûrunun görüşlerine aykırı olan hükümler çıkarılmalıdır. Şâz bir hükme, tek bir lehçeye veya benzer bir duruma şahit olarak zikredilen bütün metinler de aynı şekilde atılmalıdır.

Kaideler, derinlemesine ilmî bir öğretim şeklinde sadece ilmî ihtisas aşamasında öğretilmeli, bunun için uygun kitap ve çeşitli çağlara ait muhtelif kaynaklardan, eğitim amaçlı eserlerden derlenmiş metinler seçilmelidir. Bu metinler çeşitli ekoller, bölgeler ve çağlara göre Arapça kaideleri ile ilgili farklı telif metotlarını göz önüne sermelidir.

Meselâ, Mısırlı İbn Hişâm, Zeccâci'nin *el-Cümel*'ini⁷³ güzel bir şekilde şerh etmişken İbn Akîl'in bir ders kitabı olarak kabul edilmesine hayret ediyorum. İbn Hişâm'ın bu şerhi, zevk-i selîm sahibi olması, üslubunun kolaylığı, anlatımının açıklığı ve telif üslubunun garâbetten uzak olması yanında gerek hüküm olarak gerek tatbîkât olarak dilin kaidelerine dair yazılan en iyi kitaplardan sayılır. Ders kitaplarının seçimi için ihtisas sahibi komisyonlar vasıtasıyla nahivle ilgili matbû veya yazma bütün eserler mutlaka gözden geçirilmelidir.

Metin seçiminin sağlıklı olması için bu iş, büyük âlimlerden ve ediplerden oluşan bir komisyona havale edilmelidir. Bu da zorunlu olarak bizi bir çok ciltten

⁷³ [Zeccâci, *Kitâbü'l-Cümel fi'n-nahv*, nşr. Ali Tevfik el-Hamed, (Beyrut; İrbid), 1408/1988. İbn Hişâm, *Şerhu Cümelî'z-Zeccâc*, nşr. Ali Muhsin İsa, Beyrut 1406/1986. Başka bir şerh: İbn Uşfûr el-İşbîlî, *Şerhu Cümelî'z-Zeccâc*, nşr. Sâhib Ebû Cenâh, Bağdâd 1410/1980 (iki cilt).]

oluşan ve çeşitli çağlardaki Arap şiirinden seçmeler ihtivâ eden büyük bir kitap ve yine Arap nesrinin her asırdan muhtelif türlerinin tamamını ihtivâ eden buna benzer başka bir kitap çıkarmak için ihtisas komisyonları oluşturmaya sevk edecektir.

Bu arada her öğretim sınıfı için seçkin bir edebî kitap tespit edilmeli, okunup anlaşılmalı, edebî ve fikrî önemi kavranmalıdır. Bu sayede öğrencinin yüksek üslupları okuması, kendi üslubunun güzel, dilinin düzgün olmasına ve kaideleri anlamasına en iyi yardımcı olur.

Eğitim metotları arasında mütâlaa (okuma, inceleme) dersinin olması da zorunludur. Çünkü bu da öğrencinin düşünce dünyasının önüne edebî bir model koyar, onu yüksek üsluba ve hatasız telaffûza alıştırmış olur.